

М Е Т А.

Въ свой хаті, своя правда,
И сила, и вода!

Т. Шевченко.

№ 10.

Львівъ, дня 30-го Червця, 1865.

Завданнє 3-го збору

ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОЇ МАТИЦІ.

За тиждень, дня 6-го (18-го) и двохъ слідующихъ днівъ Липця, одбудетця загальний зборъ членівъ літературного товариства Галицько-Руська Матиця, и любителівъ руської словесности. Буде то чергою третій загальний зборъ членівъ помянутого товариства, которе завязалось сімнадцять лїть тому назадъ. Після першого загального збору, відбувшогося дня 7-го (19-го) и сімохъ слідующихъ днівъ Жовтня 1848, минуло 13 лїть, въ которыхъ Матиця, по тій причині, що не могла висднати въ уряду затвердження своїхъ уставівъ, не відбувала ніякихъ загальнихъ зборівъ; потімъ три роки минули, въ которыхъ Матиця зъ свого права, прислужаючого їй на основі уставівъ, затвердженихъ найвищимъ рішеннемъ зъ дня 18-го и розпорядженнемъ министерськимъ зъ дня 23-го Серпня 1861, не робила ніякого ужитку, ажъ на конецъ торікъ відбувся другий загальний зборъ членівъ Матиці и любителівъ руської словесности, который зовсімъ не рішивъ свого завдання, бо не давъ тій, черезъ 16 лїть зовсімъ заснітившійся, институції ніякого животного и для народу спасенного прямовання. Великої вини торічнєму зборові приписувати не можна. Институція, котора черезъ 16 лїть такими слабими ознаками жизнь свою заляляла (всєго лишъ 30 книжокъ и брошуръ видала), не могла пред-

ставляти собою такого пацієнта, котрому легко відь першого разу на лікь попасти. Неточне зпрецизованне ухваль, и невідповідній вибірць всемогущого виділа — то суть дві головні помилки торічнёго збору, которихъ то помилокъ, признаемо самі, навіть трудно було уникнути. Коли-бъ ті помилки повторилися на сёгорічнімъ зборі, мимо того, що шкодливі skutки торічніхъ помилокъ такъ виразно заявилися, тоді не можна-бъ ёму не приписати великої вини. Отже найближчимъ завданнемъ сегорічнёго збору буде те, щоби торічні помилки, скільки змога, направити, и Галицько-Руській Матиці надати животне и для народу спасенне прямованне. Придивімся найперше, въ чімъ лихо лежить, а потімъ покажетця, якимъ би способомъ дати ёму раду.

Десятій вікь розвиваетця на Русі письменность, а черезъ цілхъ девять віківъ не могла прокльоватися руська письменность народня. Идея народнёй руської письменности не була вправді чужа и давнійшимъ вікамъ, но досягліцою зробилася вона ажъ при кінці минувшого століття. Отцемъ руської народнёй письменности справедливо уважаетця Котляревський, бо вінъ перший показавъ намъ властиву дорогу, якою вона може виеманципувати народъ руський відь тихъ письменностей славянськихъ, що зъ уймою народнёй просвіти на Русі панували або и панують. Зачала розвиватися народня руська письменность особливе на Україні, а були де-які спробованія и въ Галичині въ керунку чисто-народнімъ, після того, якъ проба введенія церковно-славянської письменности въ уживанне наукове въ Галичині не повелася. Майже все, що чисто-руська письменность зъ першої половини теперішнёго століття показати може, принадлежить, зъ малими виімками, одній Україні; ціле розвитте тої письменности мало въ першій половині сёго століття характеръ зовсімъ приватний, не уживаючий опіки законівъ, такъ у насъ якъ и на Вкраїні, въ котрій то послідній воно и до нинішнёго дня має характеръ приватний, и зо всякими перепонами, навіть зо строгостию враждебного закона, боротися мусить. Ті перепони суть головною причиною, для чого чисто-народня письменность руська на Україні, мимо того, що тамъ найсильніще, бо сильніще ніжъ у насъ, розгалузилося переконанне о конечності такової, досі не стільки великий поступъ учинила, якъ сёго бажати належало-бъ. Україна много учинила, однакже не стільки, якъ намъ Галичанамъ потреба. Се є одна зъ головнихъ причинь, для чого у насъ въ Галичині, при недостатку одповіднёй нашимъ потребамъ літератури наро-

дні, де-які сягають до літератури чужої, замість щоби всіми силами кинутись, доповняти відповідними ділами народню літературу руську, розвивану зь такимъ гарнимъ skutкомъ на Україні.

Рікъ 1848-й здавався істувати нову еру для народнєї руської письменности. Русини австрійські, розбуджені вічно-памятними подіями ового року до нової народно-політичнєї жизні, дістали право уживати свого язика и своєї письменности замість мови и письменности польської, котора для нихъ була давнїйше обовязуюча такъ само, якъ нині для Русинівъ українськихъ обовязуюча є мова и письменность московська, або, якъ у насъ де-які кажуть, обще-руська (!). Руська мова и руська письменность дістала наразъ право вступити на те місце, яке давнїйше вь краю нашімъ займала мова и письменность польска, — завданне, которому ми галицькі Русини, зо взгляду на сумну нашу бувальщину, такъ легко подолати не могли. Саме право на першімъ разі нічого не допоможе тамъ, де нема змоги тимъ правомъ користуватись. Хотячи користуватись правомъ уживання своєї мови и письменности треба було мати свою літературу, (розуміємо літературу вь такімъ об'ємі, которий одповідавъ би всімъ потребамъ приватної и публичнєї жизні, якъ се у иншихъ народівъ водитця) а такої вь насъ и тоді не було, и теперъ ще немає. Давна письменность наша була и ненародня, и до того ще не повна, не одповідня теперішнімъ потребамъ, для того о ній тутъ и згадки не робимо. Де-хто може розгніваєтця за те, що ми утверждаємо, що руської літератури и до нинішнєго дня немає, — але правди нігде діти. Де література єсть, тамъ такихъ спорівъ и такихъ розмаїтихъ керуннівъ у письменности, якъ у насъ нині показуютця, ніколи не буває. Літератури вь насъ не було, но за те була мова народня, такъ одностайно розвита, що нема сєму приміра навіть на иншихъ мовахъ славянськихъ. Найлучшимъ доказомъ є, що наша мова, которою говорять 15 миліонівъ людю, має тільки три наріччя, дуже маленько одрізняючіся. О мові такъ одностайно розвितій не можна сказати, щобъ вона була неспосібна до образования, щобъ вона не могла вь разі потреби заступити мову образовану, особливе таку, котора тежъ не може повелічатись досить великою письменностью наукової грядсти, якъ н. п. польска, и при тій оволичности, якби люде, посідаючі образование, здобуте зь помочю иншої якої письменної мови, знали достаточню тую мову народню. Ті мужі, которі на першімъ зборі членівъ Матиці за способностью нашої народнєї мови до уживання вь письменности промовляли, могли

справедливо теє чинити, опираючись особливе на тії послідній околнчності. На нещастє однакже не можна було сказати, щобь наші образовані люде знали мову народню достаточнo, зь внімкою кількохъ немногихъ. Въ устнімъ и писанімъ слові тихъ мужівъ можна було виразно запримітити, що воно, не вважаючи на де-які зь иншихъ славянськихъ письменностей, н. п. зь церковної або польської, безъ потреби поприйомані абстракційні слова, далеко убожше виходило, ніжъ зь усть нашого простого чоловіка-селянина зь якої-небудь сторони руського краю. Грамматичні форми, словарний запасъ, а що найбільше — духъ тої мови, якою наші образовані люде промовляли, показували достаточнo, що вони тої мови черезъ увесь свій вікъ не уживали, що вони, уживаючи въ повсюднімъ життю и въ науці мови чужої, одъ своєї народнєї одвикли. Щобъ виробити собі поняттє, якъ далеко було образованимъ Русинамъ до докладного знання народнєї мови, нехай послужать два уступи зь загальнихъ граматично-орфографичнихъ правилъ, ухваленихъ на зборі Матиці 1848-го року: 1. Слово „кто“ маєя писати черезъ „к“ не черезъ „х“. 2. Въ місто польского „поддугъ“ уживатися повинно руськеє „ведля“. Се є досить характеристичне. Мимо того, устне и писане слово, якимъ наші образовані люде, зь невеликими внімками, въ 1848-мъ році промовляли, було ще найближче до народнєї мови, по крайній мірі ближче ніжъ та, якої небавомъ потому більша часть писателівъ галицькихъ уживати зачала.

Завдання першого загального збору членівъ Матиці и любителівъ руської словесности, або якъ тоді казали „ученихъ руськихъ“, було дуже важне, та не було досить людей, знаючихъ докладно мову народню, а ті що були, не мали досить організаційного змислу, щоби для народнєї руської письменности запевнити добре прямованне органічєю працею, зверненою на властиве поле, т. є. на неперестанне вичуванне живої народнєї мови и всіхъ її нарічій, якъ вони въ устній словесности народу представляютьця, безъ найменшого посягання до письменностей сусідніхъ, а навіть до историчнєї письменности руської, котора не була народнєю. Приймаючи до письменности мову народню, треба було, розуміетця, поставити якісь загальні правила граматичні и правописні, тимъ більше, що вже можна було користуватися працями такого ученого, якъ Максимовичъ, которий много працювавъ надъ досліджуваннемъ народнєї руської мови и бувъ на стільки совістний, що приймаючи для письменности руської

принципъ правописі историчнѣй, не покривдивъ нимъ живої народнѣй мови ані найменше. Користуючись отже працею Максимовича при установленню загальнихъ правилъ граматичнихъ и правописнихъ, треба було при тій околнчності, що образованимъ Русинамъ, кождому, знана була одна изъ тихъ трѣхъ мовъ славянськихъ, церковна, польска и московська, зъ більшою точностію означити, що є характеристичнимъ признакомъ мови народнѣй, и якихъ характеристичнихъ признаківъ зъ овихъ иннославянськихъ мовъ въ письменності руській вистерігатися належить. Такъ и п. genit et dat. adjectiv. gen. fem. num. sing. мають и въ моськовській и польській мові закінчення однакі (genit. доброй — dobrėj; dat. доброй — dobrėj), міжъ-тимъ якъ жива мова руська, на всій простороні відъ Сяну до Дону, відъ Татрівъ до підшови Кавказа, робить різницю въ закінченню тихъ падежівъ (genit. доброї, dat. добрій), освященну навіть уживаннемъ въ историчній руській письменності, (гл. Хрестоматию Я. Головацького.) Такихъ характеристиконівъ руської народнѣй мови є багато. Більшій часті нашихъ пишучихъ людей о нихъ ані снитця. А чому? Бо вони дивлятця вже не на мову народню, а на практику тихъ людей, которі тонъ дають въ письменності руській, а тимъ власне на самостайності нашої письменності нічого не залежить. Н. п. редакція „Слова“, которой редактора величають универсальнимъ літератомъ руськимъ, въ однімъ и тимъ же артикулі, походячимъ зъ одного и того-жъ пера (возьмімъ який уступъ зъ редакторського реферату — зъ „Новинокъ“) не робить ніякої постійної різниці въ помянутихъ випадкахъ (genit. звичайно „доброї“ рідше, „доброї“; dat. звичайно „доброї“, рідше „добрій“). Що-жъ значитця той хаосъ? Чи универсальний літератъ є вищій надъ всякі правила граматичні, т. є, чи вольно ёму не знати ніякихъ, чи мішати всілякі, народні и ненародні? Щоби универсальний літератъ не знавъ ніякихъ правилъ граматичнихъ, сѣго допустити не можна. Що вінъ не знає правилъ руської народнѣй грамматики, которихъ можна було по часті вже навчитися зъ писанихъ грамматикъ, се — хочъ воно дивно — можемо ще допустити, но щобъ вінъ не знавъ правилъ московського письменного языка, сѣго допустити не можемо. Коли-жъ вінъ самъ уживає и формъ народнихъ по-при форми московські, то повиненъ предці застановитися надъ тимъ, що тутъ якась різниця заходить, а добачивши різницю, слідити за її причинами. Такимъ способомъ мігъ универсальний літератъ вже давно прийти до того пізнання, що є на-

родне, а що ненародне, и не потребувавъ би ще й нині уживати въ мові по-при форми руські формъ московськихъ. Беручи діло такъ, якъ воно єсть, и глядаючи ёму раціональної причини, то покажетця, що сей непотрібний, универсальний хаосъ що-до правилъ граматичнихъ, який представляєтьця ще въ письмахъ де-якихъ нашихъ универсальнихъ літеративъ, походить зо злого заміру, именно, зробити самостайність, руської письменности неконечною. Черезъ уживанне московськихъ формъ по-при форми народні одвикають руські читателі по-малу одъ сихъ послідніхъ въ такій мірі, въ якій привикають до тихъ первихъ, а тоді покажетця річъ дуже легка, въ письменності галицько-руській правильності язика руського замінити правильностями язика московського, и останетця ще одинъ тільки виговоръ, на котрий нині такі универсальні літерати руські ще найбільшу вагу покладають, поки не покажетця догідна пора, поступити и зъ виговоромъ такъ, якъ нині зъ граматичними формами и зъ лексичнимъ матеріаломъ поступають. Якби мала остоятись засада, що будуча руська письменность має бути та сама, що нинішня московська, и різнитись однимъ тільки виговоромъ, тоді заложімъ руки, не сушімъ собі голови, и приймаймо відъ разу готову уже письменность и літературу московську вразъ зъ виговоромъ, бо за-для виговору, їй-богу, шкода и нашої праці, якої стоїть основуванне окремішньої письменности. Але, славити Бога, народъ руський не зійшввъ ще на бідний розумъ тихъ универсальнихъ літератськихъ головъ; знає вінъ добре, що истота руської мови лежить глубше, ніжъ въ виговорі різнімъ відъ московського, и тому прямувавъ и прямувати буде до основання самостайної своєї письменности безъ огляду на всі інші, хотьби на Русі панувавші (історичні) або й пануючі (офіціальні) письменности, которі ёго просвіті и товариськимъ потребамъ догодити не можуть. Прямованне до внеманциповання відъ чужої письменности, черезъ основанне своєї власної, чистонародної, заявляєтьця найсильніше тамъ, де тая письменность, котору наші літерацькі панрусисти для насъ Галичанъ заадаптовати хотіли-бъ, зо всіми її недостатками дуже добре знана. Ніщо инше, якъ тільки недокладне знанне московської (у насъ де-які кажуть — обще-руської) писменности, и нездібности її для просвіті нашого народу, є причиною того, що панрусизмъ літературний въ тій часті руського краю по-міжъ образованими на чужій мові людьми такъ розкішно, якъ бурянь на гнійній землі коренитця. Заразъ побачимо, якимъ отсе спосо-

бомъ сталося, именно хто сѣму виненъ, що универсальні псевдо-літерати зъ своєю згубною панруссичнєю тенденцією прийшли до практики и до поваги міжъ великимъ гуртомъ нашої до приймання просвіти на чужихъ мовахъ привиклої интеллігенції.

Завданнямъ першого з'їзду членівъ Матиці було: ухвалити точно головні засади лексичні, граматичні и орфографичні, якихъ въ письменності руській держатись належало, и препоручити, щоби Виділь Матиці при видаванню матичніхъ книжокъ вірно їхъ держався, поки не появицца даровитий мужъ, котрий науковою працею надъ истотою живого народнєго язика дослідивъ би її найтайнішихъ правилъ и виложивъ єго основні закони, якихъ для письменности dokonче треба, — словарь и граматіку. Се завданне було ясне тимъ мужамъ, котрі укладали запрошенне ученихъ руськихъ на овий з'їздъ. Перший пунктъ того запрошення звучить дословно такъ: „Завданнямъ з'їзду того буде, установити для язика нашого однакі форми, а для письма нашого приймати найстосовнійшу писовню, висвітити ріжницю мови нашої відъ язика старославянського, такоже відъ російського и відъ польского.“ Се дуже ясно сказано, очевидно, що було ясно понято, але не такъ добре перепроваджено.

Не будемо запускатися въ подробну критику тої програми, ведля котрої овий з'їздъ пересправлявъ. Досить буде сказати, що учені руські хотіли на однімъ тижневімъ з'їзді всімъ потребамъ догодити, и — нехай такъ виразимося — цілу літературу подиктувати. Девять виділівъ занималося тамъ найрозмаїтшими питаннями, а въ цілімъ з'їзді участвовало ученихъ руськихъ сто безъ одного (гл. Уч. осн. Мат. ст. XXXIII). И справді того одного, котрий би показавъ всімъ другимъ, що заниматись розмаїтими питаннями на-разъ не має ніякої практичнєї вартости, що треба изъ важнихъ питань вибрати найважнійше и доложити найпильніщю гуртовю праці, щобъєго въ кількохъ дняхъ рішити — того одного чоловіка справді не стало, а міжъ 99 вінъ не найшовся.

Найважнішимъ виділомъ на тімъ з'їзді бувъ виділь VII-й, маючий заниматися граматікою, словаремъ и писовнею язика руського. Доки се питанне не було рішене, доти нічого булои братись за поединчі одділи наукъ, — бои де-жъ була основа для письменности, въ которій ті науки розвиватися мали? Перше треба покласти підвалини, а потімъ уже закладати стіни. До того виділу повинні були приступити всі 99 ученихъ того з'їзду, и підъ керівництвомъ одного або и кількохъ фаховихъ людей, маючихъ ши-

рий замір служити святій справі народу, якою єсть положенне основи до самостайної справдешно-народної письменности руської, робити свої уваги надъ ухваленнемъ загальнихъ правилъ словаря, граматики и писовні, тримаючись одного принципа, т. є. живої народної мови, зъ зміслі которого повинні вироблені бути докладні внески. Хто не умівъ дати своїй увазі, основаної на тій принципі, впливаючої зъ самого докладного знання всіхъ живихъ нарічій руської мови, або хочъ би тільки одного живого наріччя, а сягавъ своїми увагами по-за область того живого принципа десь до якоїсь ненародної, хочъ би й историчної, письменности, той показуврвся до розвязки помянутого завдання некомпетентний, такому можна було сміливо сказати, що шанується його добру волю, але вінъ беретця не до свого діла и про те въ тій справі рішаючого голосу мати не може, бо його знанне язикове є односторонне, оперте на письменності старожитній, мертвій, ненародній. Такихъ людей, незнаючихъ живої народної мови, було, здається, не багато, може зъ девять, а натомість було дев'ятьдесять зъ різнихъ сторони краю, которі менше або більше знали живу народню мову на стілці, якъ вона въ їхъ стороні говориться. Поступаючи ведля якогось розумного пляну, можна було простимъ екзаменуємъ способомъ зложити не тільки загальні правила щиро-народної граматики, оперті на всіхъ трьохъ наріччяхъ живої руської мови, але навіть основний матеріалъ до повного идиотикона всіхъ піднарічій, різнонарічій и покутнихъ говорівъ тої часті руського народу, що остається підъ пануваннемъ австрійськимъ, — праця дуже важна, а для поєдинокого чоловіка безъ многолітнього заходу и великого кошту майже неможевна. Поставивши основні правила граматики живої народної мови, не прийшлося би трудно написати добру теоретичну граматику, и застосовати до неї відповідню писовню оригінальну, кожній оригінальній мові властиву, т. є. на принципі фонетичнімъ.

Словарь представляє собою більші трудности. Добрий словарь може бути овочемъ многолітнього труда, а тимъ більше словарь такої мови, котора не мала своєї писаної словесности. Повний словарь, догоджающий всімъ потребамъ письменности, можна би зложити ажъ тоді, якъ би вже була богата література, а покищо словарь обіймающий въ собі тільки язиковий запасъ живої народної мови, приносивъ би особливу користь тільки для язикослова и загально для чоловіка займаючогося досліджуваннемъ всіхъ таємниць язика, а не для писателя, которий твореннемъ новихъ до-

брихъ слівъ въ душі языка (бо сёго аби-який не вдасть) занима- тись не може и тільки за готівимъ уже матеріяломъ лексичнімъ шукає, бувъ би отже для більшости недостаточний. Заимпрови- зувати-жъ словарь, т. є. поручити комусь кованне новихъ або живосильне еманципованне чужихъ слівъ, нестайчихъ въ народній мові, то була би праця, маюча тільки хвилеву вартость, и була би гріхомъ противъ тої вічно-правдивої засади, котора є резуль- татомъ новійшої язикової науки, що мова народня стоїть вище всякого особистого творчества. Замість займатися трудомъ приносячимъ тільки хвилеву користь, лучше було поставити за- саду, що всяке слово, яке находитья въ якимъ-небудь нарiчю живої руської мови, виймивши поєдинчі, чужу форму на собі но- сячі, вирази, єсть добре и належить до загального лексичнѣго скарбу народнѣї мови, и що вирази абстракційні и терминоло- гичні, але тільки такі, вольно писателеві, потребуєчому таковихъ, ведля свого найлучшого розуміння въ душі народнѣї мови тво- рити, або зъ иншої славянської мови, приновивши їхъ до руської, приймати. Те було-бъ на разі достаточне, особливе, коли возьметця на увагу, що на такихъ писателяхъ, которі руської мови зъ щоденного уживання не знають, и въ письмі нею якъ- небудь свobodно виражатися не вмiють, новій письменності руській зовсімъ нічого залежати не може, бо вони їй тільки більше за- вадити, ніжъ допомогти можуть. Отъ-що було завданнемъ першого зъїзду руськихъ ученихъ, именно відділу управи руського языка и словесности руської.

Придивімся теперъ, що той відділ, приймивши на себе таке обширне завданне, зробивъ. Найбільшу увагу говоритця въ до- тичнімъ справозданню (Очеркъ осн. Г. Р. Мат. ст. С.), звернено въ тiмъ відділі на правописанне руське, и раджено, аби у- становити правила правописи, которі би такъ у виданняхъ Матиці якъ и въ учебнихъ книжкахъ заховатися мали. При розбиранню сего вопроса показалися розличні, навіть собі зо- всiмъ противні думки. Одні радили держатися зовсімъ цер- ковно-славянського языка, удержуючи, на підставі слово- виводівъ, коренні букви, другі желали поробити деякі відміннi въ сихъ або тихъ случаяхъ, тримавшия виговору народнѣго, відступаючи більше або менше відъ слововиводівъ. Були и такі предложення, щоби зовсімъ нове правописанне для русь- кого языка скрѣити. Що-до языка, були одні за народнімъ уст- нимъ язикомъ, другі желали старославянський языкъ яко

письменний употребити. — Гадки ті не були до протоколу зложені, хотя де-котрі, н. п. розправа п. Глинського, обширної гряди були. Видячи таке різногласие, відділъ у законивъ, обрати вибіръ комісії зъ 12 мужівъ, которі би, всі опроси зглядомъ правопису и языка розібравши, рішили а потімъ цілому собранню відділу до окінчующого рішення предложили.

Изъ вищого опису видко, що поступовано не такъ, якъ треба, що звернено найбільшу увагу на те, що єсть меншого значення, и мимо того, що межі гадками членівъ були и такі, которі уважати належить яко зовсімъ розумні и вольні відъ всякихъ пересудівъ, именно: уживати въ письменності руській живий народній языкъ и уложити нову, оригінальному языкові одповідню, оригінальну правопись, — не ухвалено головнихъ засадъ руської письменної мови що-до языка (словаря и грамматики) и правописі такъ точно, якъ сего потреба вимагала, а вся чинність комісії ограничалися на ухваленню 24 §-івъ, обіймаючихъ въ собі и засади и подробиці граматично-орфографичні правила. Що ті §§., взявши на увагу величину завдання, покажутця дуже недостаточні, то можна вносити вже зъ того, що въ справозданню сказано: „иші де-які спорні пункти, для браку часу, не перейшли въ відділъ управи языка.“ Однакже віддаючи довгъ самій правді, признати треба, що вже ті засади и подробиці правила були достаточні на-стільки, що якиби тільки сама Матиця держалась їхъ при видаванню своїхъ книжокъ, то вона могла вже захоронити себе відъ того бездорожжя, на якимъ находитця нині, и руська письменність могла у насъ розвиватися въ керунку собі властивімъ, чисто-народнімъ.

Наведемо тутъ кілька §-івъ, въ которихъ виражаютця засади, §. 1. Маємо (отже Матиця) триматися того языка, якимъ нашъ народъ говорить, и що всюди або по найбільшій часті відъ него уживане, має бути правиломъ. §. 4. За загальне и головне правило правопису постановляетьця: писати такъ, якъ більшість народа вимовляє, але при тімъ уважати на етимологию, якъ того потреба зайде. — Сі засади суть розумні, но слідуючі правила правописні, хоть и не грішать противъ §. 1-го, за те противлятьця дуже часто §. 4-му. Н. п. §. 7. Зъ буквъ *і*, *и*, *ы*, жадна викинутися не може. §. 8. Буква *і* ніколи на кінці писатися не повинна. §. 17. *У* на початку слова, хотий часто вимовляетьця якъ *е*, однакожъ черезъ *у* писатися повинно, н. п. *уже* не *вже*. Слово кто має все писатись черезъ *к*, а не черезъ *х*. — Иші

правила суть задовольняючі. Наконець §. 24. говорить: Ті правила становлятьця для книжокъ шкільнихъ, и для тихъ писателівъ (розумієтця тихъ, що подають свої, для просвіти народу призначені, книжки до видавання коштомъ Матиці), которі въ грамматикальні доходження самі не запускаютьця (що пізнати можна зъ того, коли-бъ вони грішили въ письмахъ своїхъ противъ головної засади, ухваленої що-до язика и правопису), але ученимъ любовникамъ такихъ річей зоставляєтця вільність власного правопису, аби дальшого розвитку ёго не тамувати.

Сей послідній §. є дуже важний. Вінъ зоставивъ засаду, виражену въ §. 1-мъ, нетикальною, а признавъ недостаточность засади, вираженої въ §. 4-мъ, позволяючи ученимъ людямъ уживати правопису (тільки правопису) власного, отже хоть би и зовсімъ оригінального, розумієтця такого, который не протививсь би овій нетикальній засаді, а оказавсь би догіднимъ для збереження характера живої народної мови и самостайного її розвитку въ галицько-руській письменності. Ті мужі, которі сей §. укладали, и ті, которі ёго ухвалили, мали на думці справдешній поступъ. Но що поможе и найкращий законъ, коли ёго поручити до виконування людямъ невмілимъ, людямъ недбалымъ, або людямъ злої волі! При добрій волі вистарчає и найкоротший законъ. Євреямъ достаточо було колись Х заповідей, Римлянамъ XII таблицъ, доки була шаноба для закону, такъ въ народі самімъ, якъ и въ ёго властяхъ. Не будемо тутъ винувати весь виділь Матиці, который бувъ виконавцемъ ухваленого на загальнімъ соборі руськихъ ученихъ закону, за недостатокъ доброї волі, але одъ вини недбалъства и невмілости увольнити ёго не можемо. Ухвала, гварантуюча достаточо самостайне розвиттє руської письменности, и обіймаюча въ собі можливість поступу, сталась въ рукахъ виконавчої власти, именно першого матичнёго виділу, орудаємъ до того, щоби нашу письменность, а черезъ неї нашу мову, нашу народность зробити завислою відъ иншої народности славянської, сталась гасломъ регресу. Виділь матичній взявшись до видавання книжокъ, самъ одступивъ відъ ухваленихъ правилъ, и виймивши дві чи три книжки (Я. Головацького), печатавъ инші инакшимъ правописомъ. Але якимъ? Змінити правопись було вольно, змінити засаду язика ні. Но виділь матичній змінивъ, чи позволявъ змінити, ухвалєну правопись въ такімъ змислі, который кривдивъ засаду народнёго язика, змінивъ отже и ту засаду, котора була нетикальна. Матиця сама, не змінивши да-

вної ухвали новою ухвалою, не дала власть виділові диктувати нові закони; виділь же, не шануючи ухваль Матиці, т. є. не завдавши собі тої невеликої праці, щоби кожду книжку, видавану своїмъ коштомъ, а хотъ би тільки саму правопись, въ змислі ухваленихъ правилъ поправити, причинився самъ до того, що всі, по-за об'ємомъ Матиці пишучі, тимъ сміливіще дозволяли собі нетикальну засаду народнёго руського язика нарушати и кривдити підъ предлогомъ, що сёго вимагає якась тамъ историчня правопись. Чи дивно отже, що замість товариства, виходячого зъ нідра народу, у людей, несвідомихъ діла, приходять до великої поваги проповідники згубної идеі, именно такі учені, которі явно негують самостайність пашої народности, и явно, своїми ділами, признають для Русинівъ конечність літературного з'єднання зъ народомъ московськимъ, и такі тенденційні псевдо-літерати, которі, підъ фирмою всесторонного, „різнообразного“ розвитку руської письменної мови, вводять въ письменне уживанне якийсь лингвистичній хаосъ, першою фазою которого єсть нині въ образованихъ Русинахъ индиферентизмъ язиковий а другою фазою буде завтра панрусизмъ літературний, и закінчитця догримъ конаннямъ нашого народу? Чи дивно, що замість одностайности въ нашій галицько-руській письменності за двадцять несповна літъ заявилися два дияметральні собі противні и на себе взаімно ворогуючі прямування, одно панрусичне а друге чисто-народне, міжъ которими єсть ще и третє, освячене повагою офіційальною, такъ зване историчне, опираючєся ніби то на народній мові, а властиве на зле понятій историчній засаді, котора заступникамъ літературного панрусизму приносить мимовільно найбільшу користь? Чи дивно, що панрусизмъ літературний, за мимовільною помічю свого офіційального аліант а, т. є. историчнёго, ніякою конечністю не оправданого, прамовання въ австрійсько-руській письменності, такий могучий зробився, що нині вже самъ Виділь Матиці въ своїмъ Зборнику Науковімъ сміє виступати яко репрезентантъ панрусичнёго єдинства літературного? Ктo сягне на саме дно за причиною тихъ появъ, той переконаєтця, що такий институтъ, якъ Матиця, держачися вірно чисто-народнёї засади, мігъ своїмъ добримъ приміромъ доказати такого діла, якого вінъ своєю диктатурою ніколи не докаже, мігъ и може єще доказати, що ми Русини будемо при нашихъ силахъ въ короткімъ часі мати свою самостайню и одностайню щиро-народню письменність.

Торічний загальний зборъ Матиці повиненъ бувъ справу нашої письменности окінчущо рішити, направляючи той блудъ, въ який тая письменность не такъ черезъ недостаточні ухвали правиль, якъ черезъ недостатокъ якої-небудь інструкції для виконавчого органа Матиці, именно її виділу, попала. Звісно всімъ, що торічний зборъ тої справи не рішивъ. Ухвала взглядомъ языка ще загальнійша, ніжъ на першімъ зъїзді. Замість укріпити ухвалу попереднёго зъїзду, сказано: „языкъ народній, и правопись етимологичня, застосована до духа того языка“, а виконання тої ухвали препоручено зовсімъ виділові. То бувъ одинъ блудъ. Така ухвала могла бути достаточна тоді, коли-бъ виконавці її мали таку добру волю, и таке розумінне діла, якъ ті, що помянуту загальну засаду ухвалили. Міжъ-тимъ воно у насъ нині инакше ведеться, ніжъ 1848-го року. Поняття, що є народне? и якъ застосовувати до народнёго языка принципъ етимологичній? затьмилися, дякуючи кільканадцятилітній праці тенденційнихъ ученихъ и универсальнихъ літеративъ, у такъ великій мірі, що вже годі де-якимъ розчовпати, що народне а що ненародне? Руськимъ називається и языкъ Москалівъ, такъ само якъ и языкъ Русинівъ. И се и те руське; отже народне може бути для насъ и те, що єсть народне для Москалівъ. Етимологива славянська помагає до того найкраще. Вони не хотять знати того, що міжъ руськимъ а руськимъ заходить така велика різниця, якъ міжъ славянськимъ а славянськимъ. Зъ такихъ панівъ, що власне тої різниці не знають, складається більшость виділу матичнёго; а виділъ вибирається ведля статутівъ разъ на пять літъ. Се другий великий блудъ торічнёго збору.

Очевидно теперъ, що найближчимъ завданнемъ сѣгорічнёго загального збору товаришівъ Матиці и любителівъ руської словесности буде: рішити основно питання нашої письменности поправленнемъ блудівъ торічнёго зъїзду. Можемо бути певні, що ненародній керунокъ Матиці, именно її виділу, котрий въ протязі минушого року досягнувъ кульмінаційной точки, и въ виданихъ книжкахъ „Наукового Зборника“ плястично заявився, стрінеться на сѣгорічнімъ зъїзді зъ великою оппозицією, и ожидати належить, що вона поступати буде енергично ведля точного операційного пляну, виміреного на направу помянутихъ двохъ блудівъ. Перший направити не трудно. Дотичні внески до точного ухвалення засадъ и засадничихъ правилъ взглядомъ языка и правопису, якихъ у книжкахъ видзванихъ Матицею доконче держатися

треба, будуть предложені, и подібна ухвала скільки змоги улекшена. Другий прийдеця трудніше. Товариші виділу вибрані на 5 літь, отже виділь тільки доповняти можна. Два місця въ протязі року опорожнилися, три мають, ведля §. 23. уставівъ, опорожнитися черезъ досованне. Ті мужі зъ оппозиції, которимъ право вибору прислужає, повинні обсадити опорожнені місця своїми кандидатами. Може ще й більше місць опорожнитця, именно може ще які особи зъ нинішнёго виділу, побачивши, що більшість товариства, противна їхъ засадамъ, и ухвалила таку засаду, которій знову вони противні, підуть, заявляючи твердість и чесність характеру, за приміромъ п. Петрушевича, которий добровольно зъ виділу виступивъ. Бо й справді, трудно одъ когось жадати, щоби вінъ бувъ добримъ и щиримъ виконавцемъ засадъ, своїмъ власнимъ засадамъ противнихъ, а понеже товариство добрихъ виконавцівъ для своїхъ ухвалъ жадати мусить, отже въ случаю ухвали засадамъ де-якихъ панівъ зъ нинішнёго виділу противної, ніхто би імъ певне за зле не полічивъ, якби пішли за показаннямъ приміромъ. Але навіть въ случаю, коли-бъ тільки пять новихъ виборівъ доконати прийшлося, а мимо того теперішня більшість виділу таки більшістю осталась, наставати належить на те, щоби виділь, якъ отсе велить §. 32. (Выдѣль обовязанъ постановленія общаго собранія въ полное дѣло привести, и о дѣйствию своемъ общему собранію справу здати), ухвалу взглядомъ засадъ и засадничихъ правилъ въ питанню язиковімъ и правописнімъ точно виконувавъ. Клявзула такого рода, оперта на тімъ §-і, повинна находитися въ ухвалі рішаючій помянуту справу.

А теперъ звертаємо увагу на важне завдання сѣгорічнёго збору Матиці, дивлячися на него зо становища політичнёго. Въ попереднімъ числі „Мети“ сказано, що ухвали сѣгорічоёго збору будуть мати досягłość політичну. Воно именно такъ. Чи справа письменности нашої рішитця въ користь народнёй идеі, чи останеця теперішній ладь, ведучий до омоскалення образованоі верстви нашего народу — одно и друге потягнуло би за собою важні наслідки що-до політичнёго становища нашего народу въ Австрії и що-до судьби ёго въ Россіі. Важні вони тому, що въ однімъ случаю принесли би велику користь а въ другімъ велику шкоду нашому народові. Доказати одно и друге не тяжко. Якъ будемо держатися народнёй идеі, тоді займаємо въ Австрії таке становище, якъ другі народи славянські: будемо сильні нашимъ австрійськимъ патризмомъ; а якъ спутаємо себе панрусси-

змомъ, хоть би найдоцільнішимъ, т. є. чисто-літературнимъ, тоді стаємося слабѣ, не здібні відгравати въ Австрій ніякої політичної ролі, стаємося въ найлучнімъ случаю оруддемъ реакції репрезентантами сервилізму. Замість жадати въ дорозі права, будемо за-вше просити въ дорозі ласки, бо розвиваючи зъ себе чужу народность звихнули ми въ госуларстві своє правне становище. Знають отсе госуларственні мужі такъ добре, якби хто небудь изъ насъ, що народъ, котрий, маючи свою власну народность, маючи признане собі прямо розвивати тую народность, мимо такихъ користнихъ обстанокъ безъ потреби приступає до єдинства літературного зъ народомъ маючимъ за границею своє могуче госуларство, которого заборча політика ажъ надто добре звісна всьму світу, — що такий народъ не може належати до категоріі тихъ которі признають для себе конечность австрійської держави. Які skutки для такого народу потягає за собою таке переконання мужівъ, керуючихъ госуларственною політикою, сьго ми Русини вже на собі досвідчили. Покажемо приміромъ. Въ памятімъ році нашого пробудження и ще якийсь часъ після були ми Русини могучі своїмъ становищемъ. А чому? Бо ми були народні; ми признавалися въ нашихъ меморандахъ и адресахъ до 15-мільонового народу руського! Нині ми сталися політичними каліками: ми вже не маємо своєї власної руської области въ Галичині, нашъ языкъ не є обовязуючимъ для всіхъ учениківъ въ школахъ середніхъ, якъ було давніше. А хто сему виненъ? Ми самі своїмъ паирусизмомъ літературнимъ, и тимъ псевдо-историчнимъ, хотя офіціально-признанимъ, керункомъ нашої письменности, котрий въ дальшімъ часі насъ до єдинства зъ літературою московською довести мусить. Нині, зъ упадкомъ системи, котора на реакційнихъ елементахъ госуларства опиралася, яка буде наша роля въ Австрій?... Якъ не станемо на чисто-народній засаді въ літературі нашій, то и не думаймо нічого о якій небудь політичній ролі.

К. Климковичъ.

Де-що про матеріялізмъ, а просвіту Славянъ.

II.

Подумавъ би хто, що ми, порікаючи теперішню диявольську політику и брехливу публицистику, за політикою чувства, за публиц-

стикою ідилічною вставляємся. Часи, коли то де-які німецькі гуманісти Славянъ чувствомъ забавити зуміли, вже не повторятця. Сохрани насъ Господи одъ такої політики, щоби ми до чувства апелювали, особливо въ заєминахъ нашихъ до Западу. Рицарська політика чувствующихъ братей Поляківъ, на біду їхъ звела. Була би то справді річъ смішна, якъ би ми изъ плачемъ все прощали ворогамъ нашимъ, або дозволяли потовкати себе, наче ті африканські негри. Ми хочемо політиці розумної но не поганської, а праведної християнської. Щоби політика перетворилась изъ дотеперішнєй поганської на християнську, потреба намъ: а) християнської просвіти, б) ухристиянизовання всіхъ правъ межинародніхъ. Що ми підъ тимъ словомъ „християнське“ розуміємо, буде ачєйже ясно. „Якою міркою міришъ, такою буде тобі одмірено“ стоить у псмьмі; тожъ и перша заснова християнської політики має бути справедливость, а не варварське насилє.

Найважнійше питання для насъ Славянъ єсть те, якимъ робомъ піти має наша просвіта? Трудно допустити, щоби Славяне одрубались зовсімъ одъ Западу и якийсь властивий чистославянський світъ виплекали. Значило би те тільки, що Славяне хинськимъ муромъ огордяться захотіли би. Теперішні межинародні заємини, прискорєнні и скріпленні парою та електрикою, не допускають ніякимъ діломъ подібного робу. Славяне давно уже вступили въ європейську семью, хочъ не одиграли ще досієя принадлежащої їмъ ролі. Яко члени великої європейської семі, не ишу якъ тільки семейну, т. є. європейську мають присвоїти собі просвіту. Всі ті сокровища, що, въ протєі многолічніхъ віківъ, духъ людський здобувъ у кровавихъ борбахъ, мають статиєя ужиттямъ, двигєю славянської жизни и духа, такимъ способомъ, щоби натура славянська розвинулася ними въ якъ найдокональшімъ виді; яснійше сказавши: ми уважаємо цілу просвіту и цивилизацію європейську не яко ціль для насъ Славянъ, но яко середокъ, т. є. середокъ до справдєшнєго гуманізму, що ведля нашого мищлення цілєю такъ для поодинокого чоловіка якъ и цілихъ народівъ бути має.

Ще у десятому и одинадцятому століттю, за владіння саксонськихъ цїсарївъ у Німєччині, найбільші вороги Славянъ, літописці німецькі, якъ Відукіндъ, Титмаръ Мерзебургський, а пізнійше троха, Адамъ Бременський хвалять сусідніхъ полабськихъ Славянъ за їхъ миролюбну людяність. Коли у Німцівъ писаний законъ мечемъ та й огнемъ громадський ладъ спорудувавъ, а бутна сваволя и хижє розбишачтво пакъ той законъ обезсиляли, Славяне, по словамъ здивованного Титмара, вели свій громадський ладъ у себе добрим

звичаями и обичаями, а не писаними законами, въ которихъ який — такий накладає народові свою зверхність, а крутивъ правомъ що-змога ведля хісна власного.

Та прикмета німецького літописця, що-до моральної натури тихъ полабськихъ Славянъ, видитця намъ бути неоцівненною. Становитця вода ключемъ до розв'язання тої загадки, якимъ побитомъ Славяне такъ не скоро приймаютьчя чужихъ, хочъ би якъ доконалихъ, писанихъ законівъ, и чому то де-які німецькі політикове-публіцисти називають їхъ людьми практичними. Єсть то, можна сказати, природнєю ціхою славянського характеру, що ціле народне добро спокладає Славянинъ у добрихъ звичаєхъ и обичаєхъ.

Ніщо більше цілий гуртъ такъ сильно и тревало не одиночить, якъ обичаї, звичаї. Коли для Німця філософа моральность має тільки практичну стійность, зане саме одвлеченне мисленне изъ всіма своїми противоріччями, свігъ чистого ума, у которому наконецно, якъ у тій математиці, негациї изъ положеннями увершено зносятця, а не позістає натомість нічого, якъ тільки затрувающа жизнь пустка у голові, то Славянинъ якось не похопний до безмежного турання, мисленної плавби; на відворотъ, у него мисль така находить прийму, що якъ не єсть самимъ живимъ, настоящимъ діломъ, такъ бодай на діло похожа. При тимъ всімъ Славянинові не суть чужі величезні вселенські идеи, що, наче ті блискавки, просвічують єму не разъ у чорній пітьмі злої хуртовини.

„Verba docent, exempla trahunt“ мовляли старі Римляне, а та пословиця їхъ найбільше припала до духа Славянъ. У насъ Славянъ чиста віжа безъ засохтовання її до життя практичного, не находить великого одгомону. Тимъ то, коли Западъ много дорогочиннихъ идей гуманитарнихъ висказавъ и корінно пояснивъ на полю чистой науки, не засохтовавши тихъ же до життя морального, противо, считаючи моральность за річъ підрядну, самолюбство зділавъ цілею просвіти, то Славянинъ, вміняючи доконалость моральну за ціл туземську чоловіка, любовъ ближнього, жертву поодинокого за всіхъ громадянъ, за найбільшій идеалъ вважає.

Одна изъ найбільшихъ ціхъ християнської просвіти, єсть прилюдность, популярность. Негативний елементъ у западній просвіті найбільше тимъ вкорінився, що, обробивши кожду науку въ системахъ ученихъ, одлучивъ цілу інтелігенцію учену одъ самої маси народу и нап'ятувавъ її признакою чужої пануючої касті, що, зберегаючи інтереси пановання свого, наконецъ и зъ правдою минаєтця, а, написавши на прапорі своїмъ славетний огласъ: „Wissenschaft ist Macht“,

заводить аристокрацію науки. Тимъ робомъ утворилася въ просвіщеній Європі велика на позіръ космополітична семья ученихъ, которая однакоть повсюденки зарівно зберегає въ своїмъ крузі інтересъ панування свого декуди увершеннямъ абсолютистичнімъ способомъ, не цураючись найгрубшихъ матеріяльнихъ середківъ, ба навіть въ службі грубого матеріялізму, т. е. висисаючи изъ своєї глибокої науки що-найбільші матеріяльні користі. И такъ самі ревнійші апостоли духовної слободи, стають тісно рабами, часто полими мошенниками, що запродають науки и мінне своє въ службу плютокрації. Огъ вамъ и потуга прилюдної браманської науки!

У насъ Славянъ до теперъ обивательський характеръ, праведность и честность далеко більше цінитця, ніжели Богъ—зна яка наука. Тимъ то и простий господарь, якъ тільки людяний, більшу честь находить у громади, ніжъ учений; що значнійше: народъ не довіряє ученимъ людемъ, заявляючимъ себе по найбільшій часті безхарактерними, хижими лупежниками, народожерцями. Тому то сама чиста, гола наука, яко найвища ціль людського назначенія, у Славянъ ледве чи коли найде такої шаноби, якъ и Западівців. Звідсіля для насъ и ся правда, що просвіта славянська не має піти такимъ самимъ робомъ, якъ на Западі, и що приймаючи запааню культуру въ її доконалихъ соціально-гуманитарнихъ результатахъ, ми повинні зовсімъ тую изславяншити. Християнська просвіта тільки народня буги може; накиданне просвіти изъ чужою народносттю єсть варварствомъ, а просвіта насильна стаєтця що-найпоганішимъ гнетомъ для бідного народу. Не лише вь самій гряді, но вь способі всенароднєго, прилюдного ширення просвіти, лежить її християнський характеръ. Велика тайна християнзму у тімъ полягає, що всяке добро духовне, спізнанне всякої правди повинно бути народне. Коли засада комунизму, що-до матеріяльнихъ дїбръ, стаєтця погубною для життя громадського, просвіта одна вь душі чистого християнства має бути завсїди комуністичнєю. Изъ одної тільки просвіти, чоловік не повиненъ ділати упривилїєваної власности. Уже сама исога справдешней просвіти вь наповиднімъ обявленню своїмъ на товаристві основуєтця. Дивний німецький духъ просвіти утворивъ те, що межи чоловікомъ ученимъ а просвіщенимъ розрізняти потреба. Бувають великі учені и великі диваки, олюдки, або перепоротні такъ, що їхъ товариство-громада осуджає. Такимъ людемъ, поминувши їхню особисту ученость, просвіти християнської признати годі. Суть вони представителями грубого матеріялізму, або икарійськихъ місячнихъ идей и, якъ однимъ такъ и другимъ, вредять народові. Справдешня просвіта — людей не

різнити, но святимъ узломъ спільного животворящого духа сполучити має. Просвітою тільки християнсько-народнєю, такъ поодинокі люде межі собою, якъ и цілі народи, спобратимитись можуть. Всяка міжнародня ненависть походить изъ недостатку християнської просвіти. Варварство временъ новійшихъ залежить одъ неприлюдної просвіти.

Первий крокъ до комуністичнїї християнської просвіти здіано на Западї тимъ, що założено школи народні, де, безъ ріжниць стану и звання, молодїжъ, справдешно християнськимъ образомъ, изъ цілого народу просвіщаеця. Однакожъ по при народні школи и правно-прилюдно призначений принципъ для всіхъ рівної, всімъ прїступної комунної просвіти, вередують еще лічні пансиони, конвикти, що своїмъ питомимъ, найбільше езуїтськимъ, робомъ просвіщають висші верстви. Що такі пансиони и конвикти зо всімъ противодіють християнському духовї, річь ясна. Въ інтересї справдешнїї християнської просвіти повинні про-те Славяне берегтися сепаратизму во всіхъ публичнїхъ шкільнїхъ заведенняхъ, по-просту не заводити у себе ні пансіонівъ ні конвиктівъ изъ кастовою прикметою. Кожному чоловікові нехай не лишъ вольно буде зарівно просвітитися, но и середки просвіти мають бути для всіхъ зарівно отверті. Тимъ робомъ утворитця, що люде яко люде спізнаютьця и світло правди засвітить на пугї жицнї всімъ зарівно.

Конечнимъ впливомъ християнської політики єсть ухристияннїзованне всіхъ міжнароднїхъ заеминъ. Який духъ віє у дотеперїшнїхъ політичнїхъ заеминахъ, ми сказали уже въ первій частї нашої річи. Просвіщений западъ не має досїля ніякого справдешнїго міжнароднїго природнїго права.

Самъ безмежнїйший гвалтъ прибравъ на себе одїжъ історїї, ограмотившися канцелярско-кабинетовими печатями, фігурує яко святе некивалне право, робитця засновою всякого закона. Тимъ и всі майже історичні права суть нічимъ иннимъ, якъ тільки усанкціонованимъ насиллемъ, узаконеною кривдою. Досїля панує въ міжнароднїхъ заеминахъ велике противорїччє. Коли въ поменшихъ громадськихъ кругахъ, у внутрі кожної держави, що-разъ більше узаконяеця особиста слобода, а права обивательскї набирають нетикальної святости, діютьця міжнародно вопїючі до небесъ гвалти. Якъ поодинокий чоловікъ має природне право до розвїття своєї моральної особистости и повного безпеченства, такъ и цілий народъ. Убийство поодинокого чоловіка справдешно за найбільшу збродню злічаеця; тимъ більшою зброднею єсть убийство цілого народу. Політичні збродні, якихъ нинїшня дипломатїя допускаеця, ніякимъ резонаментомъ не дасть оправдатися. Чи те по християнськи, що одїнь народъ страдає підъ гнетомъ и всякого

рода гнобленнємъ другого, сильнйшого? Де, питаємося, право до катовського запропашення индивидуальности, життя цілого народу? Чи-жъ право сильнйшого може бути засною межинароднйхъ заемнйхъ, Котрий то доктринеръ здужає оправдати ті межинародні збродні, що такъ у величавйхъ розмйрахъ звершаютьця передъ очима цілого свйта? Тільки у порти отоманської може засада чистого гвалту бути моральною, бо де фанатизмъ и фатализмъ суть духовною двогою, тамъ нема бесіди о правді и праві.

Много крови людської упило, заки релігійний фанатизмъ уступивъ місце толлеранції. Ми живемо ще въ часахъ фанатизму народно-політичного и, Богъ знає, сила крови уплине, заки утворитця народно-політична толлеранція. Доселі менше-більше требає станъ переходу. Идея народности зділавшися найможнйшою потугою, викликує що-разъ сильнйші політичні рухи. Революція європейська, що вже близька була загальної деморализації, ділаючи тільки деструктивно на поодинокі держави, ниньки набрала життя и сили въ идеї народности и, конструуючи новий політичний свйтъ, въ таборъ свій що разъ більші загортає маси такъ довго, якъ довго не буде народно-політичної толлеранції.

Німці, зидентифікувавши гуманизмъ изъ народностию своєю, найбільші противники народно-політичної толлеранції; тимъ то, користаючи изъ своєї просвіти, силкуютьця вони повсюди укріпити своє пануванне, гелотизуючи инородцівъ що-змога и витискаючи їхъ систематично изъ прадіної землі. Одні Ягличане, народъ політично-найбільше розвинутий, що-найменше накидали чужимъ свою народность, хочъ для иншихъ політичнихъ цілей чимало насилля допускалися.

Межинародня толлеранція тільки на праведній справедливости полагати може. На тій підставі зупадало би зревидувати загально всі європейські межинародні права и розсмотріти їхъ ведля засади справедливости т. є. слобідного народно-політичного розвою въ певнихъ, самою етнографією запреділеннйхъ, границяхъ. Кожний народъ, що має свій етнографічний битъ, тимъ самимъ уже має и право до політичного. Межинародно курателю тільки тоді правно припустити можна, якъ соціальне розстроєнне ніякому ладу розвинутиє не дає, и народъ підъ найлійшими засловинами самостійно удержатися не може. Така межинародня курателю, узасадненна на принципі повної рівноправности, тільки одъ побратимого народа веденна бути може.

Листи зь Києва.

II.

Чудний цей городъ Київъ. Общества, якъ то у насъ кажуть, нема въ ёму ніякого. Офіціальне городське общество, маюче думу свою и ратушу, чортъ зна що таке: Голова ёго безголовий, якъ мій знаемий каже: „ноги а не голова!“ Усі підъ дудку администраційну скачуть; що администрація не захоче, то й виробляє. Зъ города тягнуть грошей, скільки мога. У Києві въ годъ ёсть городського доходу більшъ якъ 200,000 карбованцівъ. Здаєтця, на ці гроші можно багато де-чого на-творити. У другихъ губерськихъ городахъ и не вміли-бъ зладити зъ такою суммою. У Києві-жъ зъ грошей нічого не зістаєтця, а особливихъ порядківъ ніякихъ не заводять. Правда, що дуже гарно живуть всі ті, котрі хочъ якъ-небудь доторкаютьца до городської каси. У городі води, катъ-зна, які; половина улицъ не бруковані, а три четвертини не освічені; про городські-жъ госпиталі, школи, дома старечі и т. д. ані чутки нема.

Недавнечко зайшовъ до мене чоловічокъ, добре знаючий сі діла, такъ розказувавъ просто чудасію: Запотребувалось, каже, Анненкову місця за-для гулянокъ. Гей, гріма, голово! предложитъ обществу, на общу кишенью, дещину въ саду налагодити.

— Слухаємо, Ваше Високопревосходительство! Чому-жъ не по-лагодити, щобъ Вашому Високопревосходительству було де зъ дівчатами и молодимицами гратись.

Общество пороздумало, поміркувало, та й положило. Та воно такъ, такъ; хочъ и старе, а все-жъ таки всяке дихание любить попихание.

Злагодили якъ-слідъ „Царський (якъ тутъ ёго звать) Садъ“, и теплицю завели и воксаль, и літний театръ, и місце розпрослали за-для паненихъ проходокъ и вечірніхъ прохолодъ. Високе Превосходительство їхъ подякувало и „состряпало“ зъ головою Войтенкомъ (се-бъ то, ногами) такий контрактъ, по которому усі ті заведенія відаютьца добродієві Французику Християні на 24 роки, безданно и безпошлинно, за те, що вінъ буде дещо вигадувати за-для увеселення тутешніє пуб-блики. Та ще на ремонтъ будинківъ 300 карбованцівъ що-годні при-ходитьца додавати.

— Ну, и що-жъ; хорошо увеселявъ? запитавъ я.

— Нічого собі, добре. И не дорого бравъ: відъ четвертака и далі. И все собі въ карманъ. Мені довелось бувати: усе гарно було, а осо-бливо доволі „клубнички“, — що потемніє, то й якъ тутъ и вродитця.

— Та не вже-жъ таки такъ ко-очію всі ці беззаконія и совершаютьця?

— Це ви на який кінець? Про „клубничку“ чи контракти и обчеські сумми? Ми на стільки цивилізовані, що їхъ „клубничка“ публично, якъ ви кажете, ко-очію творима насъ не зупиняє, и тільки по-тиху гарненько щекоче. А що-до грабежства прилюдного, то воно у насъ тільки заборонено въ законі, отже по законнимъ формамъ творить ёго можно. Сежъ-то городяне зъ жиру лопались; якъ-би по вашому було, якъ би зъ їхъ не тягти послідню сорочку. У насъ на те и повірки и контролі губернатора, генераль-губернатора, министерства, и навіть єсть оддільний за-для сєго департаментъ.

— Да се-жъ все за-для правильности.

— Драття! підказавъ мій чиновникъ, — а ось якъ надерутця, то й де-що облегчать. И теперки, кажуть, департаментъ вернувъ рахунокъ и де-чого не утвердивъ, що пропустили губернаторъ и генераль-губернаторъ. Ось ці, значить, та надрались, кажуть: „пора честь знати!“ А воно те, що не утвердили, — крохи, а те, що утвердили, то — цілий обідь. Наприкладъ: Християні не утвердивъ ремонту, а ёго контрактъ не звівечили. Звичайне обернуть увагу при такихъ случаяхъ на те, що дуже въ нісь бѣе. У насъ, наприкладъ, були поодавані двори городські зъ контрактомъ за сумму меньшу ані жъ страхъ (премія), которий платить городъ въ страхову компанію відъ огня. Ну що-жъ? За що-жъ, справді, городъ буде держати у своїхъ дворахъ людей, та ще за їхъ и платити? Пять голъ державъ; теперка нехай потурбуєтця; загнемо ёму шпильку, нехай зна! Контракти де-які аферисти зостроїли вічні на-прикладъ, доки городъ капітально перестроїтця, — а місце біля крѣпости, котре перестроювати заборонено, поки й розвалитця!! Ось таки, бачите, поправки. Е, да ще толкувать! Якъ почать розбирати, то вийде „любезнее отечество“ проклятимъ столпотвореннемъ вавилонськимъ. Ми же повинні ёго вихвалити; самъ Катковъ у тому намъ примірѣ, „зани одержимъ вѣкъ къ отечеству жаромъ!“

Чинивникъ махнувъ рукою и почавъ прощатися, обіцяючись зайти въ-друге. Я положивъ собі розпитати ёго у другий разъ подробнійшѣ, вінъ дуже правдивъ и дуже хорошо знає тутешню администрацію. А цього зъ-разу не узришь. Що-до внішности, то я де-къ-чому присмотрівся, и ото всего тошно.

Не чіпаючи на сей разъ Ляхівъ, бо обѣ їхъ ще прийдецца оддільно поговорити, остальне, зъ кимъ міні приходилось бачитися, чортъ-зна що таке. Я тутъ не кажу обѣ робочому класі, обѣ люді темному, а все обѣ освіченихъ. Молодіжъ пьянюжить и похобить. У любій купці

объ сіхъ двохъ предметахъ й розмова. Та ще часомъ объ кар'єрі. У студентівъ дипломъ и экзаменъ на першій рупі. (Такихъ, якъ мій знаємий, дуже мало). У чиновниківъ — подвиги начальства, жалування и артистичні подлості. У нікуди не приткнутихъ нічого не приткнуто. Щобъ мысль була затронута у тутешній молодезі, то сего не видно, — у всіхъ усе нахватоно: по слуху, верхи, и тільки! Що зъ сего буде чортъ его зна!

Старини ворчать, якъ и всюди, и не хочуть умирати, и не хочуть сознаться, що вони поглупіли. Це особливе зъ-разу запримітишь у профессорівъ.

Середній ростъ повиненъ бути самимъ гарнимъ, робочимъ; такъ заєвъ у свої конурки, що й знати нічого не знає. Вінъ у молодості о кар'єрі мечтавъ, а теперъ її робить. И такъ, якъ ні ума не розвивъ у молодості, ні знаний не приобрівъ, то и роботає: провирствомъ, мошенствомъ и всякими капостями.

Міні здаєця, що такого обчества ніякими идеями не прошибешъ, а ще меншъ переробишь реформами. Надія тільки на молоде покоління, та й то тоді, коли въ насъ буде пнше образование. О хочъ би всю цю никчемность примусить проголодати, чи не порозуміла-бъ?

Стережітця нової панщини!

(Изъ Сирійської Верховини.)

Говорите ви здорові не про одно у вашій „Меті“, говорите по правді, бачимо, та по истині, то жъ певне не кинете и нашу ппсанину; отъ хочъ би лишъ для того, аби люде знали, що й ми живемо, та не онъ тако жъ гараздуюмо.

Знаете, чесні години, ми верховинці теперъ уже не тогі, за которихъ вамъ доводилося чувати; нема въ насъ сего добра, сего хісна, а колісь бувало! Отъ послухайте. Давніше, ба не дуже се й давне, стояли ми такої добре. Ми були тоді лише скотарі, а на хлібъ про те не скупно було: бувъ грішъ, бувъ хлібъ. У насъ господарилося більше головою, аніжъ руками. По полонинахъ випасали ми чимало овець, рогового товару; прибійшало, продалося приховокъ, та йшло; а хліба отъ якъ и дома роздобували: зрубавъ ліса, спаливъ, посіявъ, та закопавъ, та збиравъ въ осени, ачей такъ, якъ на годілію, а ще й заоравъ кошариння зъ підъ овець, та й доволі було всего, коли було куди

простертися. Те переминулося, а теперъ якже? Коли переминулася за-
тряска 1848 року, то ми думали, що не буде нукуди, якъ у верховині:
пани до насъ а ми до нихъ не мали діла. Тараздилося ще й дїпше та
не довго; не по вутру було панамъ, що ми собі такі свободні, думай,
що би тутъ зъ нами завязати. Панамъ скарбовимъ то такій по-правді
дїйна угибла, що то й казати! — панщиною не сплавляй дерева, не вози
руду на гуті жезізі, не бери грудки сира відъ овець, не стягни ро-
гове та десатину, млини хлоцькі та громадські, оренду плохо жидова
платить, — треба поради. Тай порадили! Пришовъ помірць землі, та
мірці Німці, або які тамъ чужениці, непитавши нікого, послушали скарбу
собі та ёму на хосенъ. А були въ насъ цілі гори зъ лісомъ громад-
ські, де ніхто зъ громади не сказавъ, що сей або той кусенъ ліса
ёго. Ніть! Прийде ярь (по вашому весна), то зійдемося у громаду, та
дїлимо той кусенъ сёго року Карпамъ, сей Левкамъ, сей Суранамъ,
підъ ужитокъ, такъ що кожняя родина, въ которій три, чотири, або й
більше газдівъ було, уживала назначеву пайку. Уживають якъ люблять,
та далій, німъ обїйдемо гору, то вже попереду лісь изъ нова. Прий-
шли мірці, питають: а чий се лісь? — Нашъ, панцю, кажемо. „Ко-
торого? якъ зовецця?“ — Громада. — Скарбові кажуть, що панове,
та й мірці кажуть, що панове. А скарбъ заразъ взявся до ліса — бо
ёго, каже; — одбили, одпудили, бо, знаєте, сами правду провадили и
продавали — доминїі мали.

Зайшли ми вправді изъ скарбами у позви, та який же хосенъ изъ
тихъ судовихъ тяганинь? Пани ліси уживають, а ми якъ ходимо у праві
такъ будемо ходити, бачъ, еще не трохи. Дожидаючи права свого, дїждали
ми и тихъ сервитутовихъ розправъ. Ну, галяємо, чей хотяй теперъ
розв'яжемося изъ тими скарбами. Але-жъ — ми своє, пани своє и коміс-
сія своє. Ми думали, що коміссія сервитутова коли скаже, що за сер-
витути нема казки, бо ми зъ скарбомъ о власность водимося, що й
скорше потому и въ суді дїйдемо кінця, а воно, бачите, усі и все одної:
се панське, а ви, людкове, погодїтця за ваші сервитути. Туди жъ ми
зайшли у нашій верховині на хліборобство, бо не маючи де худобу
пасти, стали ми зъ скотарівъ хліборобами, присилувані чепитися
всіми силами до того кусника землі, которого ще не одїбрали пани.
Придивїтця ви нині нашій верховині. Обшари гїрць, ліси, стоять наче
закляті, ніхто їхъ не уживає, а ми дремося верхами голими, холод-
ними заорати та кинути зерно, а вродитця тїльки, що ми засїємо корець,
то й корець ледве вернетця та солома. Та за соломи ми найбільше й
сїємо, бо чимъ же товаръ годувати. Отже жъ якось такъ гаруємо, а
еднакъ панівъ не просимо.

Бачать скарби, що ми на всякий ладь оподаєки ставимося відь нихъ, а свого права таки добиваємося, порадилися вони ше не тої. А пани теперь у насъ німці, вже не ляхи, то-жъ и краше облумали, що робити. Не вважаючи зовсімъ на те, чи вони, чи ми виграємо правс, хочъ и того не лівать (не уступають), завергли вони отъ яку на насъ уаку.

Настали въ насъ тісні роки, люде збідніли, підунали, заглянула біда, то-жъ и де-які, не мавши иншої ради, зачали себе продажию землі питомої ригувати. Зразу-же ше не такъ продавали, якъ давали підъ заставъ ґрунти за позичений ґрішъ; ба! але біда не лівила, довги зачали рости, прийшлося не одному сиротюкові й увесъ ґрунтъ продати. А знаєте, лихе, якъ унадиття, то не меншає воно, хиба більшає. Біда и нужда селянъ прийшла самодобре скарбовимъ панамъ на руку. Отъ и вуака. Заскоро побачили, що продають селянські люде ґрунтівъ, давай и собі купувати землі, куди-бъ лишъ удалося. Та й гарно те діло йде передомъ. Наші хлопи (більша половина) упали въ жидівські руки таки черезъ власну свою неувагу, та не знаючи, якъ собі дати ради, имилися продавати землю а скарбові найліпше и одъ-разу платять. Та побачили те и гаспидські жида, отъ и тутъ імъ який красний, баришний хосенъ! Мало бо бачите хлопа, которий би де-що не проґрішився въ орендаря, а той заразъ и проговорює продати який небудь кусникъ землі. Добра жъ річъ правда и для хлопа и для жида, — той має чимъ оддати, а сей що одібрати. Та який же скарбові зъ того хосенъ? Отъ який! Скарбові ходить за тимъ, щоби мати підъ кождий часъ силу робучу: людеі, а нині за їхъ тяжко, бо панщину не згадати! То жъ скарбъ скуповує на себе ґрунти селянські, хочби й усі, та якъ изъ часомъ вивлащить, видрулить купномъ селянъ, знова вінъ прийме тихъ селянъ на свої ґрунта вже яко осадниківъ, та знова буде панщина по угоді, хочби її може и якъ инакъ призвали.

Отъ такъ дієтця въ насъ, а ми декотрі дивимо на те зъ жалемъ тяженькимъ, рахуючи по нанськімъ розумі на їхъ хосенъ а нашу колись знову гіркую долю! Було би воно ладніше, коби ми не держали рукъ за пазухою, а зложили въ кождій громаді бодай по крейцарю, та куповали продажні селянські ґрунта, або й деякі для себе, та намість припускати панівъ неситихъ, стягати для иромлади и для кождого себе хосенъ, пожитокъ и грошеву силу!

Ю. В.

Оглядъ політичній.

— Урядова *Wiener Abendpost* вказує суротивъ поголосоць дивникарськихъ взглядомъ ожидаючого шо-день урядового оголошення о складі нового министерства, на сей фактъ, що теперішнє министерство все ще находитьця въ урядовій діяльності а зъ вліткою двохъ канцлерівъ, угорського и семигородського, подання министривъ о відпустку ще формально не залагоджені. *Abendpost* думає, що можна зъ певністю припустити, що теперішнє министерство буде на всякий спосібъ урядувати ажъ до укінчення пересправъ надъ финансовимъ закономъ на рікъ 1865. Поголоскамъ дивниківъ не належитьця приписувати значення сягаючого по-за область догадокъ. — Такимъ побитомъ пересилєннє министерське досить довго триває. Журналистиці вієньській нестало вже концепту и терпеливости. Чимъ довше пересилєннє триває, тимъ більший пострахъ паде на централистівъ німецькихъ, а донесеннє *Vaterland-a*, що сконсолідованнє нового министерства не такъ скоро наступить, бо приготовляється совершений оборотъ въ Австрії, переймає ужасомъ вієньськимъ либералівъ. О складі нового министерства нема ніякихъ певнихъ вістей, а тимъ менше о єго програмі. Де-які дивники довідуютьця зъ певнихъ жерель, що гр. Рихардъ Белькреди прийме титуль министра ділъ внутрішніхъ, а не титуль министра державного — важна околннєсть, указуюча на значне обмеженнє компетенції того министерства, яку п. министр Шмерлингъ притязавъ собі. За сий промовляє и та подія, що посада министра управи не буде вже обсаджена. Князь Карлосъ Ауерспергъ мавъ обіймати президію министерської ради. Дивно, що о посаді семигородського двірського канцлера, котора остаєтьця досі вольною, нічого не згадуєтьця. — Засади ново-наменованого канцлера угорського, гр. Майлята, звісні зъ давнійшої єго діяльності, суть дуалистичні; завчасу однакже нічого рішущого о єго програмі сказати не можна, и треба дожидатись пори. Гр. Белькреди въ продовженнє своєї державної служби заявляє знамениті администраційні способності и уважаєтьця загально яко олна зъ найважнішихъ знакомитостей бюрократичної єрархії въ Австрії. Зъ єго діяльностей урядовихъ не можна заключати о єго засадахъ політичнихъ; но завсіди спімнути належить, що підчасъ дволітнього свого губернаторства въ Чехахъ умівъ вінъ своїмъ поступованнємъ обоімъ сторонамъ догодити, т. є. німецькій и чеській, и зєднавъ собі прихильність тої послідної. — Недільні дивники вієньські доносили, що 4 министри, пп. Менсдорфъ, Белькреди, Майлять и Естергази почали вже совітувати надъ подробицямъ пляномъ нової програми, затверженої

вже цісаремъ. Ті наради будуть продовжатися цілий тиждень, а між-тимъ государственна рада упорається зъ бюджетомъ за р. 1865. Тоді, кажуть, виступить нове министерство на позорище.

— Изба послівъ пересправляє все палъ бюджетомъ. Министеръ війни извістивъ, що Є. М. Цісаръ препоручивъ зменшити армію въ Италіі и Дальмаціі на мирову стопу. На слідуємій засіданню дня 7. Липця виразивъ кн. Коллоредо бажання, щоби проложити дорогу до сподиначчя адміністраціі. Гр. Тувъ виступивъ зъ обширною мовою, и виказавъ, що въ бюджеті ще много позицій непокритихъ, и що весь бюджетъ вимагає старанної ревизіі. Якъ узгляднити всі браки и потреби уряду, разомъ зъ новою операцією кредитовою, то покажетца недоборъ 31 миліонівъ. Отже о таку сумму треба уменшити бюджетъ. Якимъ же се способомъ зробити? Министеръ финансівъ запевнявъ, що зміною організації бюджетъ значно уменшитца; но треба сомніватися о перепровадженню сихъ плянівъ. О змінахъ адміністраціі сказавъ п. Шерлингъ, що вони прийдуть въ діло дорогою парламентарною. Така дорога веде до великої дилеми. Хто слідивъ за правдавчими працями послідніхъ літъ, той знає, скільки то часу потреба на перепровадженне такихъ законівъ органичнихъ. Отже заходить альтернатива справді найсумнійша для всіхъ, которі сподівалися конституційного розвитку Австріі, що або на конституційній дорозі пропасти, або на иншій ратунку шукати мусимо. Мовець описує щасливий станъ финансовий передъ 1848-мъ рокомъ, утверждає, що система конституційна зачинає змінатися на конституційну методу, оспідує, що се є правомъ и обовязкомъ изби панівъ наставати на те, щобъ вона не потребовала ухвалювати бюджетівъ зъ дефицитами, залічає урядові за найвищий блудъ, що не зрозумівъ ясно тої ситуаціі, и ставить внесокъ, щоби ухвалити отаку резолюцію: 1) Підвищенне доходівъ не можна буде осушити за помощью законодавства податкового, тому треба рівновагу межи приходомъ а розходомъ привести зниженнемъ сумми видатківъ до сумми приємівъ. 2) Тую ціль годі осягнути самимъ тільки уменшеннемъ бюджету військового; вона зависить відъ можебнихъ змінъ дійснихъ въ бюджеті. 3) Дальше користуванне зъ кредиту можна тільки тоді оправдати, коли тее покажетца середкомъ до зрівноваженія видатківъ зъ доходами. Изба виражає надію, що урядъ не буде жадати відъ неї ухваленія бюджета невідповіднєго повищимъ припущеннямъ, не виказавши перше, якимъ способомъ догодить вінъ наведенимъ жаданнямъ. — Изба ухвалила поручити сей внесокъ окремішній комісії, до которой вибрано 7 членівъ.

— „Слово“, идучи за приміромъ *Gazet-и Narodow-oi*, дає Русинамъ на розміркованне, чи не порадно було би уложити адресу, въ которой були би виражені всі потреби народности руської и означені будучі стосунки Русинівъ до польского обивательства въ восточній Галичині. — Послухаймо, що о тімъ артикулі „Слова“ пише чеській *Narod*: Знаючи зъ власного пригляду сумні околичності и поміри руського обивательства въ Галичині, сказано въ помянутімъ дневнику, не можемо инакше, якъ тільки жажувати, що „Слово“ отягається виступити разъ зъ означійшими предлогами, якоже загально въ имя австрійського Славянства жалувати треба, що помянутий органъ не по-

чуваєця до обовязку, объяснить точно політику свою въ стосунку до іншихъ племень австрійського Славянства и до публичнихъ справъ государства загально. Що воно въ тій вгляді чинить що-до посліднього, то є надъ понятте — недостаточне, коли-бъ ужити найуміркованійшого виразу. „Настає, каже, нова система, основана частию на славнімъ дипломі графа Голуховського зъ дня 20. Жовтня 1860. Не кажемо, що ся система Голуховського, которой підставою є право историчне по одинокихъ коруннихъ краївъ а не народівъ, зовсімъ удержитця, поневажъ те, що передъ чотирма літами показалося непрактичне для Австрії и викликало лютовий патентъ зъ 1861 р., не може статися задовольняючимъ въ нинішню пору,“ и т. д. Ми зовсімъ не понимаємо, каже Народ. якъ отакі рязки може написати чоловікъ, который близько 5 лігъ є свідкомъ політичнихъ теченій въ государстві австрійськимъ. Графъ Голуховський називаєця тутъ авторомъ жовтневого диплому. Ніби отсе ніхто не знає, що Голуховський стався министромъ ажъ дня 20. Жовтня 1860, и що єго зовсімъ коротка діяльність залежала въ тій, що вінъ зъ паперівъ Баха повитягавъ кілька статутівъ провінціальныхъ, котарі, ледво що оголошені, заразъ були и усунені вразъ зъ їхъ оголосителемъ власне тому, що не згоджалися ані зъ засадами неодкличного диплому, ані зъ потребами нинішнього віку. А що тичигця историчного права, то „Слово“ не уміє розрізнити міжъ королевствами Угорськимъ, Хорватськимъ, Чеськимъ а иншими справдешніми историчними индивидуальностями зъ одноі, а Галичиною прилученою до Австрії передъ не-сповна 100 літами, зо стороны другоі. Хиба-жъ то Галичина була прилучена до Австрії зъ тій ингерентнимъ „историчнимъ правомъ“, щоби въ ній Русини на віки гноблені були? Одно слово вистарчає до вияснення тоі появи, инакше невторопної: ненависть до Поляківъ и страхъ передъ ними. Конституючи сей сумний фактъ, не хочемо слідити за єго причинами, однакже дозволяємо собі пригадати „Слову“, що заслїпленость въ ділахъ політичнихъ завсїгди тільки на шкоду вийти може, и що, хотячи помогти народові своему, треба опиратися на справедливості своєї справи, на здоровихъ засадахъ уложенихъ въ ясну програму, та глядати собі союзниківъ неотступнихъ, якими суть природні побратимі народи славянські въ Австрії; що поможе споглягати на хилку систему, висячу на одній особі, того найсумнійший приміръ бачить „Слово“ на власнімъ народі.

Фелетонъ.

ГАЛИЦЬКИМЪ МОСКВОФИЛАМЪ.

Чи вамъ Ляхівъ на шию маго?

Чи уподобались хрести?

Чи забажалося на старість

На синю ленту набрести?

Чи тільки вкрасить бородою
 Єрейський сань прийшла охота?
 Чи підвезла вамъ Москаля
 Славянофильска „Дня“ робота?
 Чи може (всі ми въ цѣму грішні
 Ще по мужицької натурі)
 Вамъ моторошно, що разъ-въ-разъ
 Нагай вамъ не малює шкури?
 Чи доля вже така нікчемна
 На нашъ народъ изъ віку впала,
 Щобъ завше єго старшина
 Врагамъ у руки продавала?
 Чи маять гроші васъ? чи чинь?
 Чи рабство духа стародавнє?
 Чи журналістика Москви?
 Чи її сильне пануваннє,
 Що гарба вже третину світа,
 Въ болото сто народівъ гнє,
 А правди, совісти, добра —
 Азбуки людськості не втнє?
 Чи на торзі продать прилюдно
 Й заводу ще нема у васъ
 Перо, и совість, и науку
 Й за-тимъ звертаєтесь до насъ?
 И разомъ зо всієї сили
 Ви претесь такъ у Московщину,
 Мовъ крашого нема вамъ діла,
 Якъ запродате свою родину!
 Скажіть, добродійство, по правді,
 Бо самі ми не угадаємъ,
 Та у багні мерзеннихъ ділъ
 Дарма це розгадки шукаємъ.
 Скажіть, та нишкомъ хочъ згадайте
 Про судъ исторіи надъ вами,
 Якъ васъ судитимуть колись
 Вже не цензурними устами;
 И въ историчною канаву,
 Болото плісняве, гнійке,
 Укинуть ваше имя, славу,
 И васъ підпишуть: „падлюки“...
 Та вамъ байдуже — у канаві
 Васъ стріне соньмъ друзякъ московськихъ:
 Катковъ, Леонтьєвъ, Аскоченський
 И славний Ксенофонтъ Говорський!

Київ, 1865.

Листи з Парижа.

II.

Судили тут дівчину отруйницю, и я чула який на неї судъ бувъ. Судять тутъ у великому камяному будинку підъ залізомъ, зъ широкимъ рундукомъ. Будинокъ той за решетчатою огорожею відъ улиці. У-ліво прибудована церковка зъ високимъ тонкимъ шпилемъ, а въ-право прибудовані темниці.

Судять тутъ убийниківъ и злодівъ принародно и прилюдно, и багато біжить дивитись та слухати; по сходахъ и переходахъ гомонять чоловіки и жінки цікаві, простуючі до судного покою.

Сей покій величєнький. Якъ увійти, таки добреньке місце для людей цікавихъ відъ дверей до низенької дощатої загорожи. По за сією загорожею лавки у двурядъ для свідківъ и зновъ загорожа, а за нею пів-очертомъ пусте місце, тільки у-право столикъ стоїть, а за тимъ зновъ пів-очертомъ таки, три сходи у-вишень, и зновъ таки за загорожею. Тамъ просто три місця у креслахъ за столомъ, — на середині для найстаршого, а поручъ для судій. У ліву руку місце обвинителю и присяжнимъ, а у праву руку злочинці изъ сторожею. По-за трома кріслами на стіні намалєвань Христосъ на хресті великий, а округи стіни зелені золотими бджолками.

Першъ усього уявляєтця оборонця у чорній широкорукавній хламиді, у чорній шапочці на чотирі ріжки; єму те місце коло столика у право — вінъ боронить и вимовля за того, кого винують. За тимъ увіходять присяжні, ажъ дванадцять чоловікъ; далі обвинитель изъ суддями. Свідки вже тутъ сидять усі. Зъ боковихъ дверей уводять злочинцю.

Перше саме слово промовля найстарший суддя до присяжнихъ, чи непристоронно вони рішатимуть, а присяжні по черзі клятбу дають, що по правді й по совісті говоритимуть. Тоді вичитують усе, у чімъ винують и завиняють, и починають питатися злочинці, а виспитавши уводять свідківъ прічъ, и зновъ по одному приводять, те-жъ питаючи, що вони знають. По сему обвинитель завиняє, а за нимъ оборонця боронить. По завині й по обороні найстарший судія говорить до присяжнихъ, що отъ яка завина и отъ яка оборона — яке їхъ буде слово? Чи по тямі злий чинъ, чи не по тямі? Присяжні виходять совщуватись и радитись, а злочинцю уводять, поки усе має дорішитися. Якъ вже зновъ присяжні увійдуть и скажуть, тоді злочинцю зновъ приводять и читають їй її часть. Такєньки судомъ такимъ судили дівчину отруйницю.

Ся дівчина вбога. Родилась вона и зросла въ убожестві. Въ неї е мати. Якъ ще жила вона при матері, такъ одна милостива пані знала їхъ обохъ и жалувала и запомагала у пригоді, и любила дівчину и казала що візьме її до себе служити. Коли тутъ на мати її позлодійка и судъ и завинили її и зачинили у темницю. Дівчина тимчасомъ пішла служити до пані, скорбіючи и боліючи за свою матіръ и пишучи до неї часті листи. Що-жъ то за листи розумні та гарні! Якъ широко вона жаліе и жуле и втішає свою невьку! Якъ мудрець гудить житте людське, якъ старе зъ лихомъ еднаетця, якъ молоде на краще сподіваетця. Про пані нічого, окрімъ що жити и служити у пані — усе гараздъ. И зъ дівчини була слуга добра; до роботи згожа, до всякого ввічлива, до пані прихильна.

Дівчина що-ранокъ варила панений кофій и подавала. Одного ранку пані їй каже: „Любко! щось кофій поганий. Якийсь у ёму смакъ чудний.“ — Який же смакъ у ёму? а ну я скоштую, коли зволите — промовила дівчина. Пані їй дала, а вона узяла и скоштувавши сказала: Се може вамъ такъ хоруетця, а смакъ якъ смакъ. — „А може“, каже пані, „нехай же допью.“ И допила. Цілий день пані усе млоілось до вечера, — у вечері одпустило. На другий день рано дівчина зновъ унесла панений кофій, и спитала пані, чи здоровенька. „Полекшало“, каже пані; „кофій и сьогодні мені не смачний.“ Хочъ не смачний, вона ёго випила и зновъ ще гіршъ замлоіло, и цілий день зновъ млоіло, и ввечері полегкости не дуже, и вночі нездорово. Дівчина пильнувала свою пані, давала води пити, укривала одягаломъ, цілувала. У ранці зновъ кофій принесла, и зновъ пані випила, а по сему заразъ якъ узяло пані млоіть, якъ вхватила колюка болюча, корчі, ажъ вона почала у крикъ кричати. Дівчина впадала коло неї, сусіди прибігли, по лікаря послали. Лікаръ заразъ каже: отрута. Хто отруїв? Питати, шукати, — за дівчину у той часъ. Дівчина відрекаетця: „Не знаю нічого.“ А тутъ знайшли у кофійнику, у шербці ажъ пятнадцять головокъ вілъ сіринчиківъ, відъ запалокъ. Тоді дівчина призналася, що: я, каже, хотіла її струїти. Пані ледві визволили відъ смерти, а здоровле панське по-вікъ зрушено, а дівчину стали судомъ судити.

На судъ усіхъ їхъ звели: и дівчину, и її мати и пані її. Зовсімъ молодесенька дівчина, виросточокъ, — у чотирнадцятий може рочокъ уступає, — невеличка зростомъ, огряденька въ постаті. Мабуть дуже розумна и довітпна и забігла розумомъ; не боїтця и не плаче; сидить и нікуди пильно не гляне. Мати її и пані для свідку и вияву. Мати гірко плаче катуляючись руками; пані ридає и разъ-у-разъ скрикує;

чотири рази омлівала — виводили її и зновъ приводили. Якъ спитавъ найстарший дівчину, чи хотіла пані струїти, — еге, каже, хотіла. — „За що?“ — Такъ, каже; втомила мене служба въ неї, и огидла мині. — „Може пані була лиха дуже, може обиділа чимъ-небудь?“ — Ні, пані була одъ першу до кінця ласкава и добра. — „Чи не подговорювавъ, чи не підмовлявъ хто-небудь струїти?“ — Ні, ніхто ніколи не подговорювавъ и не підмовлявъ. — „Чи знавъ хто другий, чи вона кому признавалася?“ — Ні, ніхто не знавъ и нікому вона не признавалася. — „На що-жъ вона важила по тімъ, по отруті?“ — Вона не важила ні на віщо по тімъ. —

Тоді почавъ її старший соромити й совістити, повеливъ їй глянути на свою рідну питому мати, на пані, котрій вона за ласку та за добрість віку вкоротила и здоровля згубила; казавъ згадати и праведного Бога въ небі; наполягавъ, щобъ вона каллась, щобъ вона Господа просила, щобъ у всему чисто призналася. Дівчина усе слухала стоючи, и зновъ одказала тими-жъ словами: вона нікому не признавалася, ніхто не знавъ, ніхто не підмовлявъ, — усе вона сама. И отруїти хотіла не важучи ні на віщо, а такъ, затимъ що огидла їй ся служба и втомила її. Тільки въ неї и випитали. Пані за свідка ледві промовляла зъ плачомъ и зъ риданнемъ. Мати на вияву кажучи завіряла, що нічого не знала ніколи. „Хочъ я нещаслива, хочъ я зъ темниці...“ почала була мати та й не словами а слізьми доказала свою річъ.

Завинитель почавъ винувати, а оборонця почавъ боронити. Завинявъ той, що ажъ тричі труїла день-у-день, а другий боронивъ, що ще вона молоденька, що вона сама не розуміла що за чинъ чинила... Дівчина сіла якъ першъ сиділа. Мати усе плакала. Пані усе ридала й омлівала. Найстарший запитавъ присяжнихъ, яке слово вони скажуть: чи по тямі, чи не по тямі злий чинъ? Присяжні вийшли, й дівчину вивели. Незабаромъ у дзвонокъ задзвонили и присяжні уступивши казали: що злий чинъ не по тямі. Дівчині не присудили жадної кари, окрімъ всадити її у дітський дімъ на вихованне й на исправу, ажъ поки уступить у літа зрослі. Зновъ увели дівчину и прочитали їй, що надъ нею рішили. Вона слухала, й зновъ її повели и зновъ вона пішла, така якъ прийшла. Мати її зновъ до темниці виправили. Й усі розійшлися.

Марко Вовчокъ.

